

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я

Букша С. Б.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
Луганськ, Україна

У статті розглядається сукупність педагогічних умов щодо формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я. В плані реалізації запропоновано експериментальну програму яка включає дидактичні, організаційні та профорієнтаційні умови формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я в процесі фахової підготовки. Наведено матеріали вивчення названих елементів у реальному педагогічному процесі.

Ключові слова: професійна відповідальність, фахова підготовка, основи здоров'я.

В статье рассматривается совокупность педагогических условий формирования профессиональной ответственности будущих учителей основ здоровья. В плане реализации задач предложены дидактические, организационные и профориентационные условия формирования профессиональной ответственности будущих учителей основ здоровья в процессе специальной подготовки. Приведены материалы изучения названных элементов в реальном педагогическом процессе.

Ключевые слова: профессиональная ответственность, специальная подготовка, основы здоровья.

This article discusses a set of pedagogical conditions for the formation of professional responsibility of health foundations of future teachers. In terms of implementation of tasks offered didactic, organizational and professional orientation conditions for the formation of professional responsibility of the future teachers in the basics of health special training. The materials the study of element names in the real educational process.

Key words: professional responsibility, special training, health basis.

Вступ. Формування особистісно-професійних якостей триває упродовж усього життя людини і не має кінцевих контурів та меж. На відміну від розвитку особистості, її формування усвідомлюється самою особистістю та оточенням відносно дискретно, оскільки пов'язане з появою в структурі особистості нових, раніше відсутніх якостей [10, 37]. У перспективі нашої роботи ми припускаємо, що базова властивість особистості (відповідальність), що виражається в ступені її активності й усвідомленні обов'язку, у процесі спеціальної підготовки повинна перейти на новий якісний рівень — невіддільний від особистісної, професійно-значимої якості. Професійна відповідальність учителя основ здоров'я — не нова, відсутня якість, а новий рівень особистісної відповідальності, усвідомленої та прийнятої добровільно, яка спрямовує вчителя на відповідальне виконання професійного обов'язку в справі формування, зміцнення та збереження здоров'я школярів.

Аналіз останніх публікацій провідних науковців (І. Бех, Г. Васянович, С. Гончаренко, І. Зязюн та ін..) доводить, що програма професійної підготовки майбутніх учителів повинна наповнюватися новим гуманістичним змістом, який передбачає набуття низки практичних навичок у розв'язанні ситуацій морально-етичного характеру з урахуванням того, що навіть сама форма передачі знань має бути оновленою [3;4;6;7].

Мета роботи — визначення та обґрунтування сукупності педагогічних умов, що забезпечують успішність формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я в процесі фахової підготовки.

Як результат спеціальної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я вважаємо за необхідне виділити дві основні складові професійної готовності фахівця: формування операціональної сторони діяльності (професійних знань, навичок, умінь і мислення) й формування особистісної сфери (мотивів, інтересів, професійно значущих якостей). Спільне і повне вирішення завдань гарантує якісний підхід до підготовки педагогічних кадрів, який забезпечує, перш за все, залежність рівня професійної підготовки не тільки від професійних знань, умінь та навичок, а й від ступеню розвитку морально-особистісних якостей, від сформованості відповідальності, яка в процесі фахової підготовки повинна набувати професійних ціннісних орієнтирів, стаючи професійною відповідальністю майбутнього вчителя.

Ми можемо виділити три блоки основних завдань, реалізація яких, на наш погляд, забезпечить формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я в процесі спеціальної підготовки. Важливо, що у вказаних завданнях ми бачимо відображення структури професійної відповідальності вчителя в єдності когнітивно-ціннісного, мотиваційно-вольового та діяльнісно-результативного компонентів (як усвідомлення та ціннісне прийняття відповідальності, мотиваційна та вольова спрямованість, як готовність до самовдосконалення й прояву відповідальної поведінки в професійній діяльності).

У першому блоці завдань ми визначаємо необхідність створення системи знань та оціночних суджень про зміст, структуру та обсяг професійної відповідальності вчителя основ здоров'я; необхідність вироблення особистісних ціннісних сенсів, ціннісного ставлення до цієї професійно значимої якості особистості, виявлення усвідомленості та свідомості в процесі формування цієї якості. Усвідомлення необхідності професійної відповідальності та прийняття цінності для себе особисто цієї якості — перша необхідна умова реалізації заданого процесу.

Другим блоком завдань ми визначаємо необхідність акмеологічного супроводу особистісного та професійного зростання кожного майбутнього вчителя. Через процес самопізнання, саморозвитку та самовдосконалення ми бачимо перспективу розвитку творчого рівня професіоналізму. А будь-яка вільна творчість можлива лише з розвитком професійної відповідальності. Від спрямованості особистості в професійному розвитку — до волевиявлення в роботі над собою.

Третій блок завдань повинен забезпечити оптимальний розвиток практично-дійових стосунків, тобто вміння відповідально реалізовувати професійно-педагогічні та інші соціально значимі ролі вчителя на основі компетентнісного та діяльнісного підходів.

Процес формування професійної відповідальності в умовах фахової підготовки повинен відбуватися у три етапи: через самопізнання та самовиховання, розвиток професійних здібностей та засвоєння знань та цінностей щодо професійної відповідальності, створення умов самореалізації та акмеологічного фахового зростання майбутніх фахівців, до етапу відповідального використання професійних знань, умінь та навичок в умовах педагогічної практики та наступної професійної діяльності учителя основ здоров'я. На відміну від знань або навичок, відповідальне відношення до професійних обов'язків формується не так швидко й не так помітно. Воно є результатом цілеспрямованого комплексного впливу на особистість студента протягом тривалого часу за допомогою багатьох засобів, методів, прийомів організації діяльності, вся сукупність яких, на наш погляд, визначається поняттям «педагогічні умови».

З'ясовуючи зміст даного поняття, ми спираємося на визначення В. Андрєєва, що педагогічні умови є результат «цілеспрямованого добору, конструювання і застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення цілей» [1, 124].

Спираючись на праці науковців, що досліджували проблему професійного навчання та виховання (С. Архангельський, О. Вербицький, Н. Кузьміна, Л. Ненашева, З. Решетова; С. Сисоева та ін.) [2; 5; 8; 11–13;] маємо змогу визначити наступні елементи фахової

підготовки, які ми будемо урахувати як загальні складові процесу формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я:

1) дидактичні елементи (зміст навчальних програм професійного циклу, методи та форми проведення занять з професійно-орієнтованих дисциплін);

2) організаційно-методичні елементи (система форм навчальної та самовиховної діяльності студентів, які забезпечують професійну орієнтацію фахової підготовки);

3) професійні елементи (система практичних завдань, які забезпечують професійну спрямованість навчання; використання різних форм групової та самостійної роботи студентів).

Нами проведено вивчення названих елементів у реальному педагогічному процесі.

Вивчення дидактичних елементів:

– аналіз змісту освітніх програм на предмет наявності професійних знань, сучасних технологій підготовки майбутніх вчителів з прицільним акцентом на особистісну складову професійної компетентності;

– аналіз форми професійної освіти і виховання майбутніх учителів основ здоров'я, їх прояви в реальному педагогічному процесі,

– використовувані інновації та сучасні інтерактивні методики.

Вивчення організаційно-методичних елементів:

– визначалися можливості планомірного і поетапного впливу професійного самовиховання (в рамках акмеологічно спрямованого освітнього процесу);

– вивчалися методи, що активізують когнітивні, мотиваційні і діяльнісні прояви професійної відповідальності в умовах спеціальної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я.

Щодо професійних елементів навчання:

– розглянуто можливість активізувати підготовку й самопідготовку студентів до прояву професійної відповідальності в умовах педагогічної практики.

Вивчення концепції професійної відповідальності вчителів основ здоров'я показує, що найважливішою умовою її формування є база теоретичних знань, впровадження спеціально розроблених навчальних курсів. Проте, в учбових планах на сьогоднішній день практично не залишається можливостей для введення нових аудиторних занять. Так, в рамках багатьох дисциплін («Вступ до спеціальності», «Педагогіка», «Методика викладання основ здоров'я» та ін.), звернення до завдань розвитку професійних якостей майбутніх учителів частенько відбувається епізодично, залежно від особистої ініціативи викладача, що веде курс. Аналізуючи навчальні програми, що є «нормативними документами, які розкривають зміст знань, умінь і навичок з навчального предмета, логіку вивчення основних світоглядних ідей з указівкою послідовності тем, питань і загального дозування часу на їхнє вивчення» [14, 192], ми виділили низку теоретичних предметів, які на нашу думку мають перспективи розвитку відповідальності як професійної якості майбутніх учителів основ здоров'я. До таких дисциплін ми віднесли: «Вступ до спеціальності», «Педагогіку», «Психологію», «Теорію та методику фізичного виховання», «Лікувальну фізичну культуру», «Методику викладання основ здоров'я», «Валеофілософію» та «Культуру здоров'я», «Оздоровчі технології» тощо. Детального аналізу потребували й навчальні програми з педагогічної практики, що відбувається на III–VI курсах навчання студентів у ВНЗ.

Звертаючи увагу на актуальність досвіду професійної самоосвіти та самовиховання, О. Кучерявий визначає загальний зміст сучасної вищої фахової освіти «як цілісну сукупність взаємопов'язаних елементів: знання цінностей професійної, національної й загальнолюдської культури на особистісному рівні; самоцінні професійні уміння та навички (способи фахової діяльності); досвід творчої, культуротворчої діяльності та науково-дослідної роботи; досвід емоційно-вольового ставлення до духовних, професійних, національних і загальнолюдських цінностей та світу в цілому; досвід саморегуляції фахового становлення, професійної самоосвіти і самовиховання, духовного

і загального саморозвитку. О. Кучерявим експериментально доведена залежність між рівнями активності студентів у професійному самовихованні й рівнями їх інтегральної готовності до педагогічної діяльності [9, 12–13]. Саме спрямованість самовиховання і самоосвіти на формування спеціальних якостей особистості майбутнього вчителя, як й на надбання спеціальних знань, дозволяє нам вважати цей процес фаховим та професійним. Самовиховання у процесі фахової підготовки повинно сформувавши сукупність певних морально-етичних якостей особистості, а саме професійну відповідальність, яка виконує системоутворюючу функцію та забезпечує функціонування інших професійних якостей та вмінь на високому рівні. Самоосвіту та самовиховання майбутнього учителя основ здоров'я ми пов'язуємо з високою творчою активністю, яка базується на принципах особистісно-діяльного та акмеологічного підходів.

У рамках проведеного дослідження, нами запропонований методичний супровід процесу формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я в процесі спеціальної підготовки у вигляді посібника для самостійної роботи (у рамках спецкурсу «Професійна відповідальність учителів основ здоров'я»). Посібник містить блок теоретичного матеріалу, що розкриває зміст поняття професійної відповідальності вчителя основ здоров'я, історико-філософський контекст проблеми відповідальності, розгляд соціально-педагогічних підходів до формування відповідальності, а також питання професійної етики та деонтології вчителів основ здоров'я, можливості особистісного зростання та творчого саморозвитку й самовдосконалення в умовах компетентнісного й акмеологічного підходів та інші теми. Також, у додатку надаються матеріали для підготовки до практичних занять і збірник тестів та анкет для визначення критеріїв, що становлять компоненти професійної відповідальності вчителів основ здоров'я, за якими студенти можуть провести рефлексивні дослідження й дати самооцінку власним особистісно-професійним якостям.

Оптимальне поєднання теоретичного фахового навчання із різними видами практики повинне забезпечувати свідоме засвоєння базових професійних знань та цінностей, а правильний добір форм навчально-практичної діяльності та контролю – формування професійної відповідальності майбутніх учителів. Враховуючи вищезазначене, нами впроваджувалися інтерактивні практичні завдання, які виконувалися студентами перед початком педагогічної практики у школі. Завдання носили творчий характер і виконувалися у групах.

Метою запровадження практичних розробок стало:

- 1) розглянути можливості й практичні питання реалізації творчих рішень у рамках підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до педагогічної практики в школі;
- 2) сформувавши й закріпити методичні навички проведення занять з використанням мультимедійного та комп'ютерного устаткування в умовах педагогічної практики;
- 3) розглянути можливості й способи оцінки успішності занять, що проводяться (особливості проведення тестування та анкетування школярів).

Практичні заняття з підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до педагогічної практики в школі проводилися в рамках таких дисциплін: теорія і методика викладання основ здоров'я, технології оздоровчої освіти, лікувальна фізична культура, основи фізичної реабілітації.

Таким чином, педагогічними умовами формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я у процесі фахової підготовки ми означили наступні:

- 1) побудова фахової підготовки студентів як процесу поетапного становлення професійно-особистісної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до прийняття професійної відповідальності (на основі взаємозв'язку теорії і практики); забезпечення інтегративних зв'язків особистісної, соціальної та педагогічної складової змісту професійної підготовки;
- 2) диференціація студентів на групи за прийнятими критеріями;
- 3) використання інтерактивних методів і форм навчання, що створюють діалогічність, суб'єкт-суб'єктну взаємодію студентів і викладачів у навчальному процесі ВНЗ, (з принципу наглядності, діалогу, творчості);

4) використання потенціалу педагогічної практики і самостійної роботи студентів щодо формування професійної відповідальності; творча самореалізація в умовах педагогічної практики;

5) впровадження моніторингу для діагностичного аналізу і коригування процесу фахової підготовки майбутніх учителів основ здоров'я щодо формування професійної відповідальності; організація самоконтролю за виконанням професійних обов'язків в умовах педагогічної практики;

б) впровадження у програму фахової підготовки вчителів основ здоров'я змістовного блоку «Професійна відповідальність учителя основ здоров'я»;

7) впровадження методичного супроводу щодо організації самовиховання у процесі фахової підготовки, спрямованість самовиховання на формування професійної відповідальності (розробка методичного посібника для самостійної роботи студентів).

Процес формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я є складним і динамічним процесом, що повинен здійснюватися у просторі взаємодії особистості (суб'єктивного прийняття відповідальності) і професії (об'єктивних професійних вимог до вчителя).

Цілісність фахової підготовки вчителів основ здоров'я передбачає таку організацію навчально-виховного процесу, за якої повинен стимулюватися активний стан усіх складових готовності студентів до формування професійної відповідальності. Це стає можливим завдяки поетапності і керованості підготовки, забезпечення інтегративних зв'язків особистісних, педагогічних та фахових складових змісту підготовки, розробці змістово-організаційних засад на основі взаємозв'язку теорії і практики, залучання студентів до різноманітних видів діяльності.

Поетапна фахова підготовка майбутніх учителів основ здоров'я здійснюється як процес поступального і неперервного професійно-особистісного розвитку, формування готовності майбутнього вчителя основ здоров'я до педагогічної діяльності, до прийняття професійної відповідальності за власну діяльність.

Висновки

Запропонована сукупність педагогічних умов також відбита в побудові теоретичної моделі передбачуваного процесу і є основою експериментальної програми заходів для формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я в процесі спеціальної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В. И. Педагогика: учебный курс для творческого саморазвития / В. И. Андреев. — 2-е изд. — Казань: Центр инновационных технологий, 2000. — 606 с.
2. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С. И. Архангельский — М.: Высшая шк., 1980. — 368 с.
3. Бех І. Д. Законопростір сучасного виховного процесу / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. — 2004. — № 1 (42). — С. 31–40.
4. Васянович Г. П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект) : монографія / Г. П. Васянович — [Вид. 2.]. — Львів: Львів. держ. фінансово-економіч. ін-т, 2002. — 232 с.
5. Вербицкий А. А. Педагогические технологии в профессиональном образовании / А. А. Вербицкий // Сред. проф. образование. — 1998 — № 1. — С. 24–35.
6. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. — К., Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. — 278 с.
7. Зязюн І. А. Філософсько-гуманістичні та психолого-педагогічні аспекти сучасної освіти / І. А. Зязюн // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: зб. наук. пр. / ред. кол. І. А. Зязюн (гол. ред.), С. О. Черепанова (упоряд. і відп. ред.), Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва та ін. — Львів, 2002. — Вип. 8. — С. 11–14.
8. Кузьмина Н. В. Предмет акмеологии физической культуры и спорта / Н. В. Кузьмина, А. У. Агеевец // Физическая культура, спорт и здоровье: материалы междунар. конгр., (СПб., 12–15 июня, 1996 г.) / СПбГАФК. — СПб., 1996. — С.10.
9. Кучерявий О. Г. Професійне самовиховання у вищій школі / О. Г. Кучерявий — К.: «Освіта України», 2010. — 199 с.

10. Манцурова Т. А. Формирование профессиональной ответственности социального педагога в вузе: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 / Т. А. Манцурова — Нижний Новгород, 2007. — 179 с.
11. Ненашева Л. А. Моделирование профессиональной деятельности в учебном процессе / Л. А. Ненашева, Л. Г. Семушина. — М.: Высшая школа, 2004. — 512 с.
12. Решетова З. А. Психологические основы профессионального обучения / З. А. Решетова — М.: Изд-во МГУ, 1985. — 207 с.
13. Сисоева С. О. Творча педагогічна діяльність вчителя: ознаки і методи / С. О. Сисоева // Обдарована дитина. — 2005. — № 4. — С. 6
14. Слостенин В. А. Психология и педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / В. А. Слостенин, В. П. Каширин — М.: Изд. центр «Академия», 2001. — 480 с.